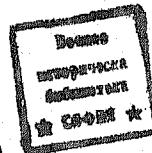

3
НИКОЛА ПОПОВЪ

IV/6/87

ПРЕВЗЕМАНЕТО
НА
ОДРИНЪ
АПОТЕОЗА НА БЪЛГАРСКИЯ
ГЕРОИЗМЪ
ДНЕВНИКЪ

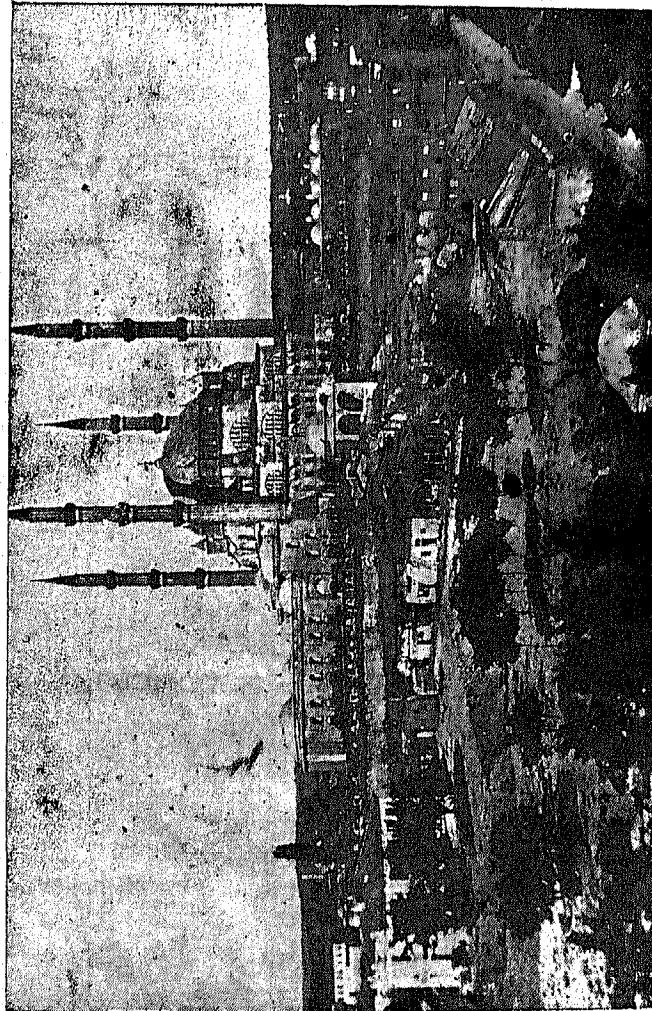
Преработилъ: АНТОНЪ П. ТОНЕВЪ

ИЗДАТЕЛИ: { Антонъ П. Тоневъ — Хасково
                          Никола Поповъ, с. Горски-Изворъ

1936
ПЕЧАТНИЦА Д. ДАМЯНОВЪ — ХАСКОВО

3930

догр 3168

ОДРИНЪ

ОДРИНЪ

Три дена и три нощи вечъ обржча чиличенъ,
на нашитъ вериги пристъга крепостъта,
три дена и три нощи напора героиченъ
отблъска безпощадно косата на смъртъта!

Три дена—три години—тазъ адска канонада
съче, руши всрѣдъ огнь, всрѣдъ вопли, кръвъ и димъ!
Три дена! Дързостъ, братя, че Одринъ вече пада,—
ще падне предъ духъти ни коравъ, невъзмутимъ!

Земята се люлѣе отъ тръсъкъ и тътенежи,
тече кръвъта свещена в'развихрения бой! —
Тукъ славната Голгота край теленитъ мрежи
всрѣдъ бурята намъри безсмъртния герой!

Въ пустинята, когато Самумътъ завилнѣе
и лъзовете тръшнатъ предъ страшния му вой . . .
По-страшень отъ стихия тукъ кърбавъ бой бъснѣе
и лъзове—герои тукъ паднаха безброй!

Султанъ—Селимъ трепери,— и крепостъта корава
предъ напора чутовенъ, величественъ, могжъ!
О, лудо опиянение, о, шеметна забрава,
всрѣдъ вихъра на боя, посрѣдъ гранатний дъждъ!

„Ура“—катъ гръмъ разтресе, смутени, небесата
и, съкашъ, Богъ повтори, отчаяния викъ! . .
на утрото въ Одринъ, смутена, и зората
огръ, димящъ и кърбавъ, победния ни щикъ!

ПРЕДГОВОРЪ

Настоящия дневникъ, тъй незначителенъ на пръвъ погледъ, е отъ голѣмо значение за всички читатели безъ изключение, независимо отъ тѣхното обществено положение, тѣхната професия, тѣхния мирогледъ или класовата имъ принадлежностъ.

Офицера ще го чете съ интересъ по силата на своето професионално самочувствие. Но той ще бѫде приятно изненаданъ и отъ обстоятелството, че автора на дневника, макаръ и обикновень подофицеръ, е познавалъ дълбоко и детайлно планътъ на военните действия презъ Балканската война и макаръ че не засъга всички войскови части, все пакъ дава една задоволителна представа за тая сложна шахматна игра; както офицера, така и подофицера и реднико, взели участие въ сѫщата война, ще го четать съ интересъ, защото ще събуди у тѣхъ ония скжпи спомени, забулени отчасти отъ сивата мъгла на забвението следъ толкова минали години, спомени за голѣмото тегло, за подвизите и великата слава на българското оръжие, които сѫ при дружени сега съ тъй приятното чувство за изпълненъ отечественъ дългъ, спомени за онова мило другарство, което по силата на общата опасность се проявява само презъ време на война и което свързва бойните другари съ една неразрывна, беззавѣтна, братска преданность, спомени, които сѫ най-приятната и неизчерпаема тема на останалите живи герои отъ Балканската война; той ще се чете съ интересъ и отъ младите войници, подготвящи се за достойни защитници на скжпата ни родина, защото тъ ще видятъ въ него много отъ специфичните на войната картини, за които нѣмать, още ясна представа, ще научатъ какъ трѣбва да се приспособяватъ къмъ изключителните условия на войната и ще се увѣрятъ още отъ сега, че не всѣкога се мре на война, макаръ и да си стоятъ изложени на унищожителната стихия на барабанныя огнь и пр. Тъ ще почерпятъ поука. Той ще предизвика любопитството и на ония граждани, които не сѫ имали честта да взематъ участие въ „войното кръщение,” защото ще имъ създаде представа за него; не ще останатъ въ това отношение назадъ и жените не само за това, че по призвание сѫ лишени отъ честта да взематъ участие съ оръжие въ ръка при защита на Отечеството, но и за това, че много жени сѫ изгубили своите маже, братя, бащи и скжпи и непрежалими чеда, геройски загинали предъ Одринските твърдини.

Ето защо дневника е отъ голъмо значение и тръбва да бъде прочетенъ отъ всички българи и българки.

Освенъ това, мисля, че настоящия дневникъ не е лишенъ отъ историческа стойност още повече, че не е написанъ отъ нѣкой кореспондентъ или рапортъоръ, събиралъ сведения отъ далечъ, а отъ единъ войнъ, взелъ живо и непосредствено участие както въ боеветѣ, така и въ славата на победата при Одринъ.

Антонъ П. Тоневъ

с. Горски-Изворъ, хасковска околия

Седемнадесети септемврий 1912 г.

Църковната камбана заби тревожно и вдигна цѣлото село на кракъ. Не останаха спокойни даже женитѣ и деца-та. Всички се събрахме предъ общината и зачакахме съ трепетъ, преизпълнени съ лоши предчувствия . . .

Най-после излѣзе кмета на селото и ни съобщи, че е обявена мобилизация на българската армия. Това бѣше до-статъчно за да разберемъ, че ще имаме война съ нашия вѣковенъ врагъ — Турция.

Старцитѣ, които бѣха съвременници на робството ни подъ Турция, сериозно се замислиха и не скриваха тревогата си. — „Турция е велика империя, съ слюнки ще ни издави“ — така думаха тѣ. Но младежитѣ напротивъ, пламнаха въ патриотически ентузиазъмъ и високо изказваха своята готовност да премърятъ силитѣ си съ петвѣковния ни тиранинъ, отправяйки люти закани и цинични „любезности“ по адресъ на турцитѣ.

Върнахъ се въ кѫщи. Войнишката ми торба, необезпокоявана цѣли три години отъ никого, трѣбваше да наруши най-после дѣлгия си летаргически сънъ, за да изпълни отечественния си дѣлъ. Откачихъ я и започнахъ да я тѣпча най-безцеремонно съ ризи, кърпи, четки и др., а докато вършехъ тая операция, домашнитѣ ми нѣколкократно ми напомниха да не забравя най-важното — лъжицата. Най-после и тя зае своето почетно място въ торбата.

18 септемврий

Тръгнахме на пътъ. По пътя се събрахме около 25 души, отиващи за Ст.-Загора. На гара Скобелево навалица отъ мобилизиранi съ натъпкани торби като моята и жени, деца, старци-изпращащи, всички загрижени. Майки закичваха гърдите на синовете си съ цвѣтя и ридаейки благославяха чедата си, жени цѣлуваха мѫжете си и плачейки поднасяха неврѣстните си дечица на бащите за последна може би цѣлувка. Не се въздържаха и момите; и тѣ открито закичваха юнашките гърди и даваха цѣлувка първа и по-следна, може би. Хленчеха и малките. Сърдцераздирателна картина отъ една страна, а отъ друга неописуемъ ентосизъмъ.

Изъ гарата пищяха машини; вагоните препълнени вътре и по покривите. Трѣсъкъ, плачъ, писъци, свирки-олелия съпровождаше тръгващия влакъ. Грѣмко „ура“ се размѣси съ пищенето на свирките и общия хаосъ. Размахваха се

шапки и кърпи за сбогомъ; малки деца, повдигнати отъ майките, размахваха ржички . . . Влакът изви, като огромъ змей при завоя и остана само споменътъ. По всички гари същата картина.

Пристигнахме. На гарата народъ като море . . .

Зачислиха ни въ З-а скоро стрелна батарея. Въ нея съм и всички нашиенци отъ 27-й наборъ на горе, а по-старатъ въ З-а не скоро стрѣлна. Командиръ на батареята бѣше капитанъ Начевъ, командиръ на полка — подполковникъ Дойковъ, фелдфебель Семо Атанасовъ,—всички познати отъ действующата служба. Облѣкоха ни въ съвсемъ нови дрехи, като че ли ще вървимъ на парадъ.

19 септемврий

Въ полка се правятъ трѣскави приготовления. Едни приематъ пристигащите запасни, други — реквизираните коне, волове, коля, разпредѣлятъ ги по батареите, а войниците — по длѣжности. Изъ съмъ короненъ ездачъ на IVa резерва ракла. Повѣриха ми и коне отъ реквизираните — една кобила и единъ конь. Но коня се отвѣрзаль отъ конояза и изѣгалъ, а пѣкъ азъ не го и познавахъ още. Тогава уловихъ една кобила, която ходѣше изъ района и съ нея попълнихъ загубата си.

Следващите два дни продължаватъ приготовленията за походно стъкмяване на полка. Амоницията на конетъ е прогонена, готова.

23 септемврий

Най-после потеглихме. Улиците на града съ задръстени отъ народъ, повечето жени и деца, носещи букети и венци. Посредъ писъци и неописуема гльчка тъхъ хвърляха цветята верху конете. Нѣкои успѣвахме да уловимъ, други падаха на земята и биваха стъпкани въ прахътъ. Вървѣхме бавно, защото рискувахме да смачкаме нѣкоя отъ жените, които така отчаяно се хвърляха върху конете съ плачъ.

Въ всѣко село ни посрѣщаха съ цветя и просълзени очи.

По пътя още първия денъ видѣхме да оратъ жени, пасатъ овце, сѣятъ и пр. „Селянката трудътъ си не жали, тя достойно замѣства мѫжа“ — говорятъ войниците, — „тя ще посѣе нашите поля въпреки есенните студове, дъждове и негоди.“

Минаваме Марица по моста до Т. Сейменъ и спрѣхме на бивакъ до рѣката.

25 септемврий

Вчера почивахме цѣлия денъ. Днесъ зараньта потеглихме за Харманли и спрѣхме на обѣдъ югозападно отъ града. Вечеръта стигнахме с. Бѣлица близо до границата и североизточно отъ селото спрѣхме на бивакъ.

До 5 октомврий бѣхме тука. Понѣкога произвеждахме учение, но повече почивахме. Селянитѣ отъ Бѣлица имаха хубаво вино. Купувахме си по 60 стотинки оката и веселѣхме натѣженитѣ си сърдца. А нашия събрать Захария Ангеловъ отъ с. Узунджово ни пѣше чудни пѣсни, а ние на сѣдали въ кръгъ, го слушахме унесени и отъ време на време цѣлувахме пълнитѣ матърки съ Бѣлиценско вино, весело като българина и червено като лудата му кръвь. При такова хубаво вино що значи Одринската крепость?—карточена кула.

5 ОКТОМВРИЙ

Войната е обявена. Станахме по тѣмно и призори чухме пущечна стрѣлба и „ура.“ Запали се „Куртъ-кале.“ Турскиятъ пограниченъ постъ срещу нась е превзетъ отъ 30 пехотенъ полкъ. На разсѣване дойде Дивизионния Началникъ г-нъ генералъ Кирковъ и ни поздрави съ всѣната.

Потеглихме за границата заедно съ 10 Р. полкъ. Неописуемъ ентузиазъмъ; войниците сѫ крайно весели, лудуватъ и пѣятъ, като че отиватъ на свадба. Минахме селата Лозечъ и Сива-рѣка. Тукъ срѣщнахме първите ранени трима войника отъ 30 п. полкъ. Казаха ни, че при превземането на „Куртъ-кале“ нашите нанесли голѣмо поражение на турцитѣ. Единъ нашъ храбрецъ, застаналъ на вратата на избата на кулето, проболъ съ ножа си осемъ турци. Тая вѣсть ни възплемени и започнаха пакъ лютитѣ закани по адресъ на врага.

По пжтя срещнахме единъ старецъ навѣрно отъ Сива-рѣка, който ни поздрави и рече: „Не бойте се момчето отъ червенитѣ фесове! Дано и главитѣ имъ почервениятѣ. Правдата е съ нась, а Богъ помага на правдата и чие ице победимъ.“ По-нататъкъ една бабичка ни срѣщна и дума: „Да не пуснете, братя, турчинъ да влѣзе въ нашата хубава градина, че дете въ угроба ще проплаче!“

Минахме границата съ грѣмко „ура“ и се установихме на бивакъ източно отъ първото освободено вече село — Мезекъ. Жителитѣ на селото ни посрещнаха съ пълни бакъри вино и хлѣбъ. Трупаха се около насъ да видятъ нашите

топове. Тъ не вървали, че България има такива големи топове и ни питатъ: „само гъзи ли съ или има и други?“ Разправяха ни, че въ селото имало много турски хаскеръ и много пакости имъ правели, но избѣгали още презъ нощта като чули пушките и че на „Куртъ-кале“ оставили много жертви.

Тоя денъ се чуваха топовни гърмежи само къмъ Кърджали срещу Хасково, а по нашия фронтъ бѣ тихо.

Настилението на нашите войски продължава по отстъпващите турци. Линията на запалените села показва пътя на победоносния ни походъ.

6 ОКТОМВРИЙ

Вали. Измокрени до кости продължаваме настъплението на изтокъ. Минахме гръцкото село Караба където се изработватъ мелнични камъни и спряхме на бивакъ въ една осъчена гора близо до с. Кара-ачъ, населено съ българи. Непрогледна нощ. Да те боднатъ въ окото не би видѣлъ. Отиваме на водопой въ с. Кара-ачъ. Жителите на селото като чуха тропата на конетъ и дрънкането на амуницията, надничаха надъ плетищата и си шепнѣха: „Българи, българи...“ И като се увѣриха, че действително сме българи, наизлѣзоха отъ дворащата си, дойдоха тичешкомъ при насъ и започнаха да ни прегръщатъ и цѣлуватъ. Казаха ни, че презъ деня въ селото имало много турски хаскеръ и цѣлото село било задължено да имъ пече хлѣбъ, който така и си останалъ, защото се изтеглили къмъ 5 часа вечерята. Значи ние сме били съвсемъ близо до неприятеля. Донесоха ни хлѣбъ и други храни, безъ никой да имъ иска, и нѣкои отъ тѣхъ на изпроводиха до бивака.

Цѣла нощ вали като изъ ведро. Спахме въ вода и каль. Сражение се чува само къмъ Кърджали. А ние става два дни вървимъ презъ турска земя и още пушка не е пукнала срещу насъ!

7 ОКТОМВРИЙ

Още вали. Батареята, запрегната, стои на бивака. Следъ обядъ къмъ 3—4 часа се почна сражение предъ насъ за завладяване Кадж-кьойската позиция между селата Кадж-кьой и Бълдъръ-кьой. Ужъ не ни е страхъ, а бедрата ни заиграха безъ свирка. Участвуваха въ сражението 9-а и 10-а роти отъ 10 Родопски полкъ. Боя се за братъ ми, който е въ 9-а рота.

Позицията се превзе следъ едночасово пехотно сражение. Артилерията и отъ дветѣ страни не взе участие. Турците отстъпиха въ безпорядъкъ. И ние чакъ тогава потег-

глихме. Вечеръта бѣхме на квартири въ с. Кара-ачъ. Хазяина ни нагости съ суха риба и кускучъ. При насъ имаше жени и деца избѣгали отъ Кадж-кьой, които ни разказваха за турските звѣрства.

Дъждъ плиска вънъ и напомня сълзите на тия прокудени братя и сестри . . .

8 ОКТОМВРИЙ

Тръгнахме къмъ Бълдъръ-кьой. Нѣколко кѣщи въ селото горятъ. На вчерашната позиция, презъ която минахме, имаше 68 турци убити и единъ нашъ войникъ, хасковецъ. Изглежда, че турците сѫ били отдавна на тая позиция, защото видѣхме, че сѫ си постилали за лежане слама, но съвсемъ не се окопали. Това показва, или че хаберъ си нѣматъ отъ военно изкуство, или че не сѫ имали намѣрение да даватъ отпоръ на неприятеля. И затова напуснаха тая хубава стратегическа позиция само въ единъ часъ.

Тука за пръвъ пътъ видѣхме каква разсипия е за държавата, когато войската ѝ се приведе въ безпорядъчно отстѫпление: цѣлото поле е оставено съ разхвърлено облѣкло, оржие, муниции—съ вагони.

Излѣзохме на позиция до могилите въ лозята източно отъ Бълдъръ-кьой и окопахме ордията.

Вечеръта хвърлихме чорбата безъ да вечеряме, защото очаквахме атака отъ страна на неприятеля. Но изглежда и неприятеля ни не е билъ особено безстрашенъ, та мина безъ сражение.

Върнахме се въ село къмъ 10 часа. Нѣкои здания горятъ. Кѫщите сѫ пълни съ храни и низи тютюнъ. Постелихме си низи за легла. А азъ турихъ една-две низи въ куфарите за всѣки случай.

9 ОКТОМВРИЙ

Ясно, хубаво утро. Безбрѣженъ бистъръ лазуръ. А сънцето, разтопено злато, съкашъ блѣска въ душите ни следъ толкова дъждовни, мрачни дни.

Излѣзохме на позиция. По полето много овце безъ овчари. Войниците отъ 10 полкъ ловятъ отъ тѣхъ, колятъ и печатъ на прѣтове. Пламнаха голѣми огньове. Готовѣше се пиршество предъ лицето на неприятеля. Но къмъ 8 часа неприятелятъ откри огънъ и родопци оставиха овците недопечени и литнаха напредъ. Отначало огъня бѣ рѣдъкъ и пехотенъ, но бѣзро се засили и разрази по цѣлата линия отъ Арда до Марица. Намѣси се и артилерията и отъ цветѣ

стрии. затракаха като щъркели и картечниците и всичко се слъв въ единъ неразбираемъ хаосъ. Хубавия денъ се задими и пушека запречи бистрото златно слънце, за да не вижда страхотната картина.

Действуващи бъха 30 полкъ, който заемаше дясното крило покрай Арда до с. Коюнлий; 51 полкъ — лявото отъ Марица, с. Юрушъ до с. Коюнлий; 10 полкъ бъ подръжка, отъ него само една дружина се сражаваше. Живо участие взеха и 8-и скорострѣленъ и 8-и не скорострѣленъ полкове. Този денъ силно пострада 51 полкъ. Въ голѣма опасност бѣше и 3-а не скорострѣлна батарея до дветѣ могили: турцитѣ я бъха пленили и вече се качваха по оръдията, но една картечница тукъ и една батарея задъ Марица отблъснаха неприяителя и я спасиха отъ пленъ.

Турцитѣ имаха голѣмо надмошie по численост и оръжие: биеха ни съ гаубици 16 см. и крепостни, когато ние действувахме само съ полски оръдия.

Въ 1 часа следъ обѣдъ наблюдалите задъ Марица съобщиха, че турцитѣ сѫ приведени въ паническо бѣство и нѣкои отъ тѣхъ се хвърляли въ Марица, въпреки че бѣше придошла и минаването й бѣ невъзможно.

Нашитѣ войски завзеха с. Юрушъ до Марица и с. Коюнли до Арда. Къмъ три часа следъ обѣдъ нашата батарея настѫпи презъ с. Коюнли подъ гранатенъ и преплетенъ ураганенъ огнь отъ страна на неприяителя. Каражме кариеръ. И конетѣ сѣкашь разбираха опасността и не спираха, направяйки последнитѣ си сили. Тукъ до селото имаше въ една нива много убити и ранени отъ 51 полкъ.

Позиция не заехме защото нѣмаше нужда; турцитѣ бѣгаха като подплашени сърни предъ нашитѣ пехотни части, които ги преследваха съ настървение и не искаха да се спратъ, макаръ че нѣмаше заповѣдъ за настѫпление. Господъ офицеритѣ съ извадени саби спираха ротитѣ си, защото не се знаеше дали кърджалийския фронтъ не би измѣнилъ характера на войната, ако пѫтя ни бѣше пресѣченъ къмъ Хасково, защото ние бѣхме напреднали много.

Лютъ, есенникъ подухва и стърже като хабенъ бръсначъ, а жълтитѣ октомврийски листа тежно капятъ като турските хаскери . . . Но случи се нѣщо по-тежко; тукъ единъ офицеръ отъ 12 Балкански полкъ се самоуби, защото не можалъ да предаде една заповѣдъ. До каква степень се изостря чувството на дългъ презъ време на война въ честната душа!

Вечеръта по адски мракъ ходихме на водопой на Ма-

рица презъ с. Юрушъ. Конетъ се спъваха по труповете на убитите турци. По едно време неприятелъ почна да ни освѣтава съ прожектори и подъ тѣхната свѣтлина полесражението доби потресающъ видъ . . .

Въ селото единъ войникъ улови коня ми и поискава тютюнъ. Това бѣше нашенеца Вълчо Ив. Бакаловъ отъ 51 полкъ. Дадохъ отъ низата, която бѣхъ взелъ отъ с. Бълдъръ-къой.

Презъ нощта се върнахме назадъ заедно съ 10 Р. полкъ и се установихме на бивакъ въ полето източно отъ Бълдъръ-къой, до първата турска позиция.

12 ОКТОМВРИЙ

Днесъ си изкопахме землянки и довечера ще спимъ на топло и уютно. Дъждътъ все още не престава.

13 ОКТОМВРИЙ

За жалост, напуснахме землянките и потеглихме презъ Бълдъръ-къой къмъ Арда. Непрестанно вали; измокрени до кости, се установихме на бивакъ близо до „Пехливанъ-чи-фликъ.“ Низко място като локва. Прекарахме нощта на крака, до колене въ вода. По-лошо отъ сражение. Тукъ ще чакаме пионерите да построятъ моста на Арда, която е полудѣла, та мостъ не се задържа. Издаваха се сума пионери.

15 ОКТОМВРИЙ

Понтонния мостъ най-после е готовъ. Минаваме по него срещу с. Сейменли. Минахме селото и заехме позиция южно отъ него фронтъ на югъ.

Хубавъ октомврийски денъ. Дъждътъ престана; нѣбето се избистри дълбоко, лазурно. Сражения още отъ 9 почти нѣма, съ изключение на малкитѣ престрѣлки тукъ-тамъ.

16 ОКТОМВРИЙ

Кървава зора. Още съ пукване на деня почна и сражението за овладяване редутите къмъ „Папазъ-тепе,“ което продължи цѣлия денъ по линията Арда — Марица. Предъ насъ е спокойно.

17 ОКТОМВРИЙ

Нашите войски сѫ превзели гр. Димотика, затова измѣнихме фронта къмъ Одринъ, като се премѣстихме на изтокъ отъ селото въ готовите околи на 7-а С. С. батарея.

18 ОКТОМВРИЙ

Пристигна радостната вестъ за превземането на Люле-Бургазъ и Бунаръ-Хисаръ. А това значи, че обсадния обръчъ около Одринъ се свива все повече.

19 ОКТОМВРИЙ

Следът обядъ минахме с. Сейменли и Арда обратно по същия мостъ. Арда е много голѣма и едва задържатъ моста. Минаването съ ордия е много опасно.

Вечеръта стигнахме въ с. Кадж-къй — чисто българско село до жёлѣзопътната линия край Марица и се установихме на почивка западно отъ селото.

10 Р. полкъ тия дни мина Марица на северъ, а тукъ го замѣсти 12-и Балкански полкъ, който зае позицията.

Пристигнаха крепостните и гаубични ордия и се поставиха срещу „Папазъ-тепе.“ Сражения се водятъ денонощно, но слаби. Правимъ оборка на конетъ, перемъ се, чистимъ ордията и пр. Отъ една мелница на Марица си купихме брашно и си направихме пити, защото хлѣба не ни стигаше, понеже и ноще като не можеъ да спимъ отъ студъ и дъждъ, само ядемъ.

25 ОКТОМВРИЙ

Вечеръта бѣхъ нарядъ. Силно сражение се водѣше надъ „Папазъ-тепе“ Легнахъ си следъ полунощъ и сънувахъ ужасенъ сънъ: възседналъ съмъ коня и отивамъ нѣкъде. По пътя върху мене падна гръмъ и изгори лѣвата ми страна, също и страната на коня. Събудихъ се разтреперанъ. Телефонъ звъни: викатъ командира на батареята и му заповѣдватъ батареята да отиде въ помощъ на пехотата . . .

26 ОКТОМВРИЙ

Вдигнаха ни въ тревога въ 1 часа презъ нощта и по-теглихме презъ Кадж-къй за „Папазъ-тепе.“ Бѣла, тънка мъгла се спуснала надъ нещастната земя. Ситно-ситновали. Призори стигнахме до дветѣ могили, дето бѣ на позиция 3-а не С. С. батарея и продължихме къмъ „Папазъ-тепе.“

Най-после стигнахме на мястото, но не видяхме никаква пехота или по-право видѣхме, че тя е налѣгала изъ лето, унесена въ . . . веченъ покой! 12-и Балкански полкъ е унищоженъ окончателно. Товарятъ убититъ на коля като скопи. Тука е лобното място на този полкъ, геройски изпълнилъ свещенния си отечественъ дългъ.

Още като се подадохме отъ дветѣ могили на голото открито поле, многобройнитѣ турски разнокалибрени батареи забълваха ураганенъ огънь. Батареята ни вихрено лѣти напредъ. Смъртъта пъеше злокобната си пъсень. И посредъ трѣсъка на фугаснитѣ гранати и шрапнели и градушка отъ куршуми ние виждахме какъ тя протѣга къмъ насъ костеливитѣ си рѣце, готова да ни сграбчи всички изведенажъ въ леденитѣ си обятия.

Предъ самото лице на смъртъта батареята откачи и забълва огънь на близко разстояние. И . . . смъртъта бѣ победена. И, не виждала до сега такова презрение, отвѣрна лице отъ насъ и съ по-страшно настървение закоси многобройнитѣ турски пѣлчища. И облакъ отъ черенъ димъ прикри батареята отъ очитѣ на неприятеля.

Тоя денъ е най-памятния за 3-а С. С. батарея. Той ще остане памятенъ не само по своя ужасъ, но и за това, че тая батарея тоя денъ прояви при изпълненіе на отечественія си дѣлъ, героизъмъ и себеотрицаніе, присѫщи само на българина, но още и за това, че тя съ своя ефикасенъ огънь спрѣ настѫплението на многобройнитѣ турски пѣлчища безъ никакви пехотни части.

Всрѣдъ тая адска бѣркотия, приклекналь до гърдитѣ на коня, пълавамъ дневника си съ горнитѣ редове. Въ тоя моментъ изпращѣха шрапнелни куршуми по седлото на коня, безъ да го повредятъ. После намѣрихъ седемъ парчета отъ тѣхъ.

Турската орджейна стрѣлба бѣ много лоша: шрапнели тѣ се прѣскаха много високо и не порежаваха. Благодарение на това и оцелѣхме.

Въ най-голѣмия разгаръ на огъня командирътъ поискава две ракли снаряди. Изпратихме му, но само едната отъ тѣхъ пристигна благополучно; до другата експлодира граната, коетѣ подскочиха въ страни и се струполиха въ едно дере: коне, хора, снаряди — на кулъ, но никаква повреда. Корененъ ездачъ бѣше единъ нашенецъ — Петко Х. Николовъ, който сѫщо остана живъ и здравъ.

По това време тукъ-тамъ по полето се движатъ наши войници на групи по десетина души — жалкитѣ останки на 12-и Балкански полкъ. Една такава група се движеще заблудена изъ върбала край Арда. Единъ дружиненъ командиръ отъ 12-и Б. полкъ, който бѣ дошълъ при насъ, каза на командира Начевъ, че това сѫ турци, които искатъ да напрѣятъ обхватъ на батареята. И ние насочихме огъня по тѣхъ. Изотзадъ обаче, видѣхме че иде въ кариеръ единъ гологлавъ

конникъ и вика съ всички сили: „Спрете огъня, че биете наши части“ — и се върна назадъ посрѣдъ градушка отъ гранати и шрапнели. Тоя храбрецъ бѣше Петю Костовъ пакъ нашенецъ, отъ 3-а ие С. С. батарея за свръзка съ Дивизията. Спрѣхме огъня. Но сѫщия дружиненъ командиръ настоява, че това сѫ турци и затова пакъ открихме огънь по тѣхъ. И повторно иде Петю Костовъ съ сѫщото донесение. Спрѣхме, но вече бѣше късно, защото бѣхме хвърлили вече 24 снаряда, за да довѣршимъ окончателно 12-и Б. полкъ. На командира му стана тежко, и силно разгнѣвенъ, щѣше да застрѣля тоя дружиненъ, който си не знаеше частитѣ и му каза: „Такива като тебе, женитѣ въ Стара-Загора съ камъни ще ви избиятъ.“ И действително, всички войници отъ 12-и А. полкъ, които дойдоха при насъ разправяха, че виновници за унищожението на полка били началниците имъ които, изгубили всѣкаква свръзка въ мрака, не знаели где вървятъ. Войницитѣ заели вече отстѫлените турски окопи на „Падазъ-тепе“, а нашата артилерия продължавала да стрѣля по тѣхъ. И по тоя начинъ 12-и Б. полкъ попадна между два неприятеля-турци и българи. А турцитѣ като видѣли, че нашитѣ сѫ се обѣркали, почнали да стрѣлятъ по напуснатите си окопи и наново ги заематъ.

Въ тая суматоха единъ войникъ попада между турци; слуша — говорятъ турски. Тогава попипалъ главата на другаря си и напипалъ фесъ; опиталъ се отъ дѣсно — пакъ фесъ. И благодарение на непрогледния мракъ измѣкнала се благополучно. Имало е и други такива траги-комични случаи.

Така загина 12-и Б. полкъ и оставилъ единъ печаленъ споменъ въ сърдцата ни.

А между грозотиитѣ на боя има и весели картини: двамата фелдшери - медицински и ветеринаренъ не стига че сѫ на закрито, но още и ровятъ съ пръсти подъ брѣга на едно дере, за да се скриятъ въ дупката по-сигурно. Сухиятъ като чирозъ медицински фелдшеръ ще се свие на ер-голѣмъ и ще се скрие въ ветеринарния, Торлаковъ какъ ще свие задницата си, прилична на голѣмия тѣпанъ на музикантската команда! . . .

До 1 часа сме още живи, но смъртъта витае озъбена надъ насъ и размахва острата си коса.

Къмъ 4 часа заповѣдаха да отстѫпимъ. Но какъ ще закачимъ ордията? Обстрѣлватъ ни съ ураганенъ огънь. Какъ и да е прикачихме, и батареята се понесе кариеръ назадъ. Гранатитѣ падатъ отвредъ; конетѣ внезапно се спиратъ и изправятъ се на заднитѣ си крака и пакъ стремително политатъ напредъ; падне граната въ страни, конетѣ изведнажъ

завиятъ на противната страна, блъскатъ се, пръхтятъ уплашени съ издуди ноздри и изпъкнали очи. Що ли си мислятъ горките животни: „Какво правятъ тия хора съ насъ, защо така ни измъчватъ?—И не доумяватъ. А падатъ гранатите като градушка отъ всички страни и подскачатъ конетъ ежеминутно, падатъ, пакъ ставатъ уплашени, разярени, негодуващи, но не спиратъ, лѣтятъ напредъ . . .

Най-после стигнахме до двете могили при З-а не С. С. батарея. Конетъ спрѣха на място безъ команда. Надойдоха при насъ войници отъ сѫщата батарея и се чудятъ какъ сме се спасили. Тѣ ни наблюдавали. Изглежда, че отъ далечъ гледана картина е била по-страхотна. Тѣ мислѣли, че ще бѫдемъ унищожени до кракъ отъ тая буря, а въ сѫщностъ имахме ранени само единъ войникъ и два коня!

Вечеръта останахме на бивакъ на сѫщото място.

27 ОКТОМВРИЙ

Върнахме се на старата позиция, но вече имахме време да се окопаемъ и запазимъ конетъ. Сражението бѣше слабо, или поне така ни се струваше следъ вчерашния праганъ.

28 ОКТОМВРИЙ

12-и Балкански полкъ се попълва. Ние сме на позицията.

29 ОКТОМВРИЙ

Днесъ отстѫпихме на почивка южно отъ Кадж-къй въ полето, източно отъ Бълдъръ - къй. Вали непрестанно; правихме си землянки. Трѣбва да се почине.

На изтокъ отъ Одринъ се водѣше ожесточено сражение, което особено къмъ 9 часа вечеръта се разрази въ цѣла стихия. Топоветъ непрестанно гърмятъ и снарядитъ копаятъ гроба на турската велика слава . . . А ние сладко заспиваме подъ напѣва на тая адска пѣсень, безъ да мислимъ, че тамъ, гдѣто бурята бушува, се лїе кръвь, разкъсватъ се тѣла и последната молитва се кръстосва съ последното проклятие.

31 ОКТОМВРИЙ

Минахме Арда за втори пътъ надъ с. Испитли срѣчу с. Сейменли по сѫщия понтоненъ мостъ, а нашето място се зае отъ срѣбската дивизия, която зае линията Марица—Арда. Минахме по тѣмно и спрѣхме на бивакъ източно отъ Сейменли.

1 Ноемврий

Заминахме 3-о отдѣление отъ нашаия полкъ и се установихме на бивакъ около 7 км., източно отъ Сейменли.

2 Ноемврий

Заехме позиция и открихме огънъ къмъ „Карталь-тепе“. Моста на рѣката е отвлѣченъ. Издавили се много пионери. Врѣзка нѣмаме и продоволствието спрѣ. Но около насъ има много овце. Колимъ и печемъ, колкото си щемъ. Но хлѣбъ нѣма. Конетъ хранимъ съ жито отъ напустнатите села, а ние вмѣсто хлѣбъ печемъ царевици.

Фуражиритѣ отидоха за фуражъ въ турското село Инже-кѣой, но ги подплашили, че иде турска кавалерия и тѣ избѣгали. Пio-после нѣкои части изкала инже-кѣойските турци, както и тия отъ Сейменли, защото срѣяли отъ про-зорците на кѫщите си и избили наци войници. Сѫщия денъ готвачитѣ на 12 Балкански полкъ бѣха пленини. Носили чорба на позицията до с. Джаросъ и, заблудени отъ мъглата, излѣзали до турските позиции.

4 Ноемврий

Настанихме се на бивакъ до грѣцкото с. Ени-кѣой. Ситно вали и сладко ни приспива.

5 Ноемврий

Върнахме се на сѫщата позиция, а вечеръта отидохме до с. Салтж-кѣой, юго-западно отъ Ени-кѣой, кѫдето се установихме на бивакъ. Тукъ бѣше и 51 полкъ.

6 Ноемврий

На сѫщия бивакъ сме и ходимъ на сѫщата позиция. Сраженията сѫ слаби. Тукъ пустнаха слухъ, че Турция поискала миръ, но предложението й не било прието отъ наша страна.

8 Ноември

Отидохме на бивакъ югозападно отъ с. Татаръ-кѣой и северно отъ с. Ени-кѣой. Крѣстихме тоя бивакъ „каления бивакъ“, понеже отъ непрекъснатия дъждъ слабата почва на тая местностъ бѣше кипнала така, че конетъ потъваха до колене. Позицията ни бѣше надъ Татаръ-кѣой. Тукъ се разрази едно силно сражение. Турцитѣ се дѣржаха упорито.

позициите си, ио изглежда, че българската упоритост наддържа и тъй бъха принудени да отстъпятъ, макаръ и планомърно.

10 Ноември

Превзе се с. Татаръ-къой и източно отъ него с. Емерли. Ние настъпихме презъ Татаръ-къой, обстрѣлвани силно отъ гранати и шрапнели. Каражме кариеръ въ разгънатъ строй на интервали по 20—30 метра презъ нивите и едно дере; орждията затъваха до оситъ, конетъ, побѣснели отъ уплаха, пръхтятъ, скачать въ лъво и дъсно, но теглятъ орждията като картонени играчки.

11 Ноември

Установени сме отъ вчера на позиция северно отъ с. Татаръ-къой. Сражението не е по слабо отъ вчерашното, съкашъ нѣкакъвъ Самумъ се е развиленъ и се носи надъ насъ, повдигналъ отъ пустинята камъни и пъсъкъ, шрапнелътъ куршумъ напомнятъ една едра упостоителна градушка, а тръска на орждията—хилади мълнии въ барабанътъ огънь. И санитарнитъ бъха въ тръскава дейностъ . . .

12 ноември

Пъятъ лудитъ снаряди бурната си пъсень,
азъ задъ раклата застанаъ, слушамъ ги унесенъ!

14 ноември

На бивакъ сме на югъ отъ с. Емерли. Снощи бъхме на квартири въ селото. Разрушимъ много къщи и джамията, които бъше покрита съ олово, и пренесохме материалите за постройка на землянките. А оловото послужи за покривъ.

Пакъ вали, като изъ ржкавъ. Орждията излѣзоха на позиция въ дъсно на „Карталь-тепе“, срещу Одринъ. Войната става вече обсадна.

15 ноември

Водятъ се силни сражения, особено нощя, и то най-вече къмъ дъсното крило край Марича и при „Карталь-тепе“. Шукри паша се стремеше да пробие фронта ни и се съедини съ Енверъ паша, който действуваше откъмъ Димотика, но усилията му отидоха на пусто, защото днесъ Енверъ паша биде плениенъ отъ нашите войски при с. Мархамли съ цѣлата му армия, състояща се отъ 12,000 души и цѣлия му щабъ.

Носи се слухъ, че Одринъ ще се предаде, но азъ престанахъ да вървамъ па подобни слухове. Въ града, обаче, не се забелѣзва никакво освѣтление, пъкъ и прожекторите престанаха да действуватъ, понеже снарядитѣ вече почнаха да достигатъ до града.

На позиция ходимъ подъ редъ по батарейно. Положението ни на позицията въ продължение на двадесетъ и четири часа бѣше много тежко. Особено тежки бѣха нощите: цѣла нощъ духа студенъ вѣтъръ, а сутринъ пада дебела сляна; конетъ, запрѣгнати, стоятъ цѣлото дененощие; палимъ огнь съ нѣкоя сурова върба, или круша, които не горятъ, а само опушчватъ очитъ ни. И спомняме си често народната поговорка: „Върбовъ огнь—зетьовъ прегледъ“, или другата: „Върбата викала на кавака: „Хайде да угаснемъ“, а той и отговарялъ: „Чакай да заспя“. И съ такива весели разговори прекарвахме безъ да мигнемъ хладнитѣ ноемврийски нощи.

16 ноември

Бомбардирахме одринската гара Кара-ачъ, което предизвика пожаръ.

21 ноември

Още сме на сѫщия бивакъ и ходимъ на смѣни по батарейно на позицията. Нощемъ сраженията сѫ по-силни, особено къмъ дѣсното крило край Марица и лѣвото — край Арда, кѫдето турцитѣ предприемаха една следъ друга ожесточени атаки съ цель да пробиятъ излазъ, но безрезультатно.

Тая вечеръ се много смѣхме. Единъ отъ другарите разказваше какъ билъ нѣкога седемъ дни овчаръ и въ тия седемъ дни вълцитѣ му отнесли деветъ овци, въпрѣки, че той и другарите му имали по чифте пищови, съ които забравили да си послужатъ, когато дохаждали вълцитѣ. И затова на осмия денъ захвърлилъ гегата и се заклелъ вече овчаръ да не става. Следъ това пристъпихме къмъ тѣлкуването на тоя смѣхъ. Едни казваха, че е на добро, други настояваха, че билъ на лошо. И докато още продължавахме гаданието, дойде подофицера, който бѣ ординирецъ за свръзка съ дивизията, и ни съобщи ужъ подъ строгъ секретъ, че имало телеграма за примирие. Тоя секретъ, обаче, въ нѣколко минути се разтръжи по цѣлия бивакъ. Вѣднага наизкачаха отъ лапатките си множество войници и подофицера счете за благоразумно да възседне коня си и да офейка въ мрака.

22 ноември

Снощи следъ силен артилерийски огън и отъ двете страни, дойде официално радостната весть за сключеното примирие.

Напустнахме бивака; простихме се съ палатките и землянките съ къто сподѣлихме толкова радости и скърби, дъждъ и, студъ, и поехме презъ селата Кара-саклии Бургазли, минахме ж. п. линия презъ с. Ени-оглу, минахме и с. Ахъръ-кьст и спрѣхме въ с. Клисели, кѫдето се установихме на зимни квартири. Селото е турско. То е разположено между Марица и ж. п. линия; жителите му избѣгали и ние се настанихме въ празните имъ къщи, а конете — въ оборите имъ. Тука е добре: всички сме на уютно и топло. Следъ толкова страдания и незгоди, съкашъ сме въ приказни дворци. Храна има въ изобилие, както за насъ, така и за добитъка; въ всѣки дворъ има камари дини, а кокошки, патици, тъски — неизброимо количество. Турцитъ така на бързо сѫ напуснали селото, че нищо не прибрали. И ние почнахме веднага нѣй-рационално да използваме останалото ни отъ турцитъ наследство. Огнищата никога не оставаха свободни, винаги тамъ ще дими върху жеравата нѣкоя разкрачена пуйка, или кокошка, а по нѣкога по две и повече. Само вино нѣмаше. Но ние, неуморимите българи, лесно намѣрихме колая и на тоя недостатъкъ — доставихме си отъ гара Кулели-Бургазъ.

6 декември

Днесъ ходихме за ечникъ презъ гара Орлово въ Кулели-Бургазъ. На орловската гара имаше убити 18 коня отъ 6 коненъ полкъ. Единъ ескадронъ се пустналъ на атака на 8-миналния месецъ и съсъкълъ многе турски хаскеръ, но и той оставилъ на полесражението б войника и 18 коня и то зашото били излъгани отъ единъ гръкъ, че турцитъ сѫ малко, а тѣ въ сѫщностъ били цѣла дивизия.

Кулели-Бургазъ е гръцко село. Тамъ има една стара кула, останала отъ римляните, градена съ редъ камъни и редъ тухли. Отъ тази именно кула произхожда и името на селото Кулели.

Гръцкия свещеникъ ми разправя, че преди да се сключи обсадния кордонъ около Одринъ, тукъ е имало 6,000 души отъ армията на Енверъ паша (който по-рано бѣше плеченъ съ 12000 души), който три дни стояли въ Марица, потопени до шия въ водата, и успѣли да влѣзатъ въ Одрины!

14 декември

Живѣмъ си все още въ с. Клисели и все така весело и безгрижно: ядемъ, пиемъ, играемъ на карти, ходимъ си на гости, забавляваме се съ конетъ и пр. Огнищата пламтятъ радостно, а изъ котлите лъха съ блѣзнителенъ отъ врѧщите пуйки и кокошки.

Днесъ ходихъ въ Димотика за фуражъ. Спахме въ една турска казарма. Разгледахъ града. Прилича на Пловдивъ по тепетата си, но е малъкъ и не благоустроенъ. Старитѣ му крепости будята удивление; личи си, че въ далечното минало Димотика е била важенъ стратегически пунктъ. Позабележителните му постройки сѫ: болницата, гимназията и една джамия съ обширни основи, които иматъ 14 засѣчки като стѣпала. Тая джамия сега служи за складъ на провизии. Населението на града е гръцко; турцитѣ избѣгали, а българи има малко. Отъ войната града не е много пострадалъ.

20 декември

Днесъ прислугата отиде да прави окопи срещу Одринъ. Проходящи донесоха вѣстници, отъ които научихме, че преговорите въ Лондонъ вървятъ злѣ.

30 декември

Днесъ се раздаватъ ордени IV степень по 8 на батарея.

31 декември

Вестниците говорятъ лошо. Изглежда, че преговорите въ Лондонъ ще завършатъ безрезультатно и войната ще се поднови. Настроението у войниците се промѣни: поглеждатъ заканително къмъ Одринъ. Минеретата на джамиите, който се виждатъ, забили върхове въ небето, сѣкашъ сѫ забити въ сърдцата ни. Войниците съ грискърбие си спомнятъ за неуспѣха на чаталджанска атата. По-рано Турция искаше нѣправо миръ . . .

Тази ноќь имахме походно стѣкмяване, за да сме готови на всѣки случай.

15 януари

Спокойни приготвления за неспскойно бѫдеще.

На 3-и того чухме, че се събиравъ кроненъ съветъ съ Черменъ Каракачъ, на който присъствуvalъ и Н. В. Цафя. Изглежда войната ще се поднови.

16 януари

Откарахме оржията презъ с. Ени-оглу въ с. Кара-сак-

ли на ж. п. линия.

20 януари

Потеглихме отъ Карасакли презъ с. Емерли за с. Татаръ-къой. Установихме се на квартири въ турската махала, тъй като гърците се върнали въ селото си, а орджията и прислугата заминаха за позицията.

Презъ цѣлото примирие прислугата ходеше на позицията на смѣни, понеже на нѣкои батареи орджията бѣха презъ всичкото време тамъ.

21 януари

Въ 7 и половина часа едно оржdie изгѣрмѣ и оповѣсти подновяването на войната. После зачестиха гърмежитѣ и отъ дветѣ страни съ крепостни орждия.

26 януари

Докаранитѣ пленени турци казватъ, че въ Одринъ имали сведения какво, че турцитѣ при Чаталжа разбили нашиятѣ войски и настѫпвали къмъ Одринъ, което имъ вдѣхвало надежда. Напразни надежди. Турцитѣ при Чаталджа нѣматъ никакъвъ успѣхъ, напротивъ — нашите есійски при Галиполи сѫ отбили последователно три турски атаки и имъ наенесли голѣмо поражение. Това знаемъ отъ сведения, получени отъ наши войници, дошли отъ галиполския фронтъ.

27 януари

Започнатата бомбардировка отъ 21 того продължава до днесъ, а днесъ на разсѣвване огъня се засили отъ всички части и отъ дветѣ страни. 9-а батарея отъ нашия полкъ, която бѣше до с. Жаросъ, вечеръта избѣгала отъ позицията, понеже бѣ силно обстрѣлвана Неприятеля открилъ позицията.

28 януари

Неприятеля зарева отчаяно и наблѣгна отъ всички страни, за да си пробие путь. Но напразно — корсдсна е чиличенъ и неприятеля е като тигръ въ клетка. Четири наши войници бѣха леко ранени.

29 януари

Чува се силенъ огънъ на изтокъ къмъ 11 дивизия. З-а рота отъ 10 полкъ въ 9 и пол. часа вечеръта е имала стачка на ножъ и силно пострадала. А ношта бѣше черна като пъкъль. Турцитѣ били пияни, но . . . изтрезняли. Сражението продължило два часа.

2 февруари

Ужасенъ студъ съ въявица—малъкъ Съчко си показва рогата. Призори се откри пъхотенъ огънь по линията Марица—„Карталь-тепе“—Арда т. е. по цвяля юженъ секторъ, но бързо спре.

3 Февруари

Пакъ въявица; сибирски студъ, съкашъ въ сърдцето чакъ прониква. А ние караме снаряди на позицията. Прислугата е добре въ топлите си землянки. Много войници по полето, заблудени и не можейки да се ориентиратъ, викатъ за помощъ, безъ да знаятъ где се намиратъ. Бурята вдига облаци снегъ и иска да ни засипе; нищо се не вижда. Адско време. Съкашъ сме на нѣкой отъ полюситъ. Всички дървета по полето сѫ изсъчени и нѣма по какво да се ориентира човѣкъ. Нѣколко заблудени войници спасихме, като ги заведохме на позицията, други пъкъ отведохме въ село.

Къмъ 1 часа презъ нощта благополучно се завърнахме въ уютните си квартири. Колко е хубаво тука въ такова лошо време: огъня весело пламти, другаритѣ пъятъ, или разказватъ приказки. Сега, спасени вече, съ смѣхъ си спомняме за лютеницата, съ която ни гощава малъкъ Съчко преди малко. Лошо бѣше, но отъ лошо по-лошо има. Ние сме пакъ добре въ такова време, и прислугата на позицията е наредена добре: иматъ си дълъги легла, печки, освѣтление, играятъ карти—въобще голѣми удобства за военно време. Ала горкитѣ пъхотинци какво ли правятъ сега, въ такова време въ пълните съ каль и снегъ окопи?!

8 февруари

Вчера ходихме съ конетъ да докараме срѣбъските ордия отъ с. Сейменли. Хубави, нови ордия: 10 крепостни дѣлгобойни, 8 обсадни, а останалите гаубици.

9 февруари

Неописуемъ студъ. Цѣла нощъ вали снегъ и бѣсна бура бушува около насъ. Какъ хубаво е да гледашъ отъ топлата стая вънъ дебелия снегъ и да слушашъ дивия вой на лудите вихри, когато печката ти пъве сладка пѣсенъ!

Носята замръзнали войници отъ позицията. Всички отъ 12 полкъ. Спиратъ въ нашата квадрига, понеже е до пътя. Цѣли вдървени, горкитѣ; отъ носилкитѣ ги вдигатъ прави,

като статуи, а дрехите имъ приличатъ на колосани; не проявяват никакви признания на животъ, а като ги стоплимъ, раздвижватъ се и почватъ да приказватъ, като че ли се пробуждатъ отъ летаргия. Когато ги намерили изъ полето, само пушките имъ стърчали надъ снѣга, а тѣ спокойно почивали въ своя леденъ сънъ. А снѣжната дебелина на мястота достигала до 5 метра и спасителните команди вървяли по дебелата кора на снѣга.

13 февруари

Снѣгътъ почва да се топи. Денемъ става по-топло, но нощта пакъ е поляренъ студъ. Сражения нѣма.

15 февруари

Днесъ неприятеля стрѣля съ крепостни срѣдия по всѣ-ки забелязанъ войникъ, по батарейно. Ние приготвляваме мястота на срѣбъските ордия

16 февруари

Доведаха при насъ 42 турски войници. У тѣхъ намѣрихме хлѣбъ отъ метла и ечмикъ, съ каквото се хранели въ Одринъ. Тѣ бѣха и бсси по снѣга.

17 февруари

Вали снѣгъ и яростна буя се е развила.

18 февруари

Ходихме да откараме срѣбъските ордия на позиция, но турците почнаха да ни обстрѣлаватъ силно и ни принудиха да се върнемъ.

19 февруари

Днесъ свѣршихме вчерашната работа: срѣбъските ордия сѫ поставени вече на позиция при с. Емерли, въпрѣки стрѣлбата на неприятеля.

21 февруари

Доведоха 9 турски войници, после още 11. Всички бояси въ тоя нечуващъ мразъ. Силенъ артилерийски отъѣтъ турска страна и слабъ — отъ наша. Следъ обѣдъ времето се позадъпли. Падна гжеста, непрогледна мъгла. Сърбите можаха да прокаратъ посоката и не стрѣляха.

22 февруари

Слѣнцето прогледна и позагрѣ замрѣзналите ни жили. 52 полкъ излѣзе на палатки до с. Татарь-къой на могилата.

Бюлегинътъ съобщи за падането на Янина. Пустна се слухъ, че е сключенъ миръ.

23 февруари

Осъмнахме съ тежка мъгла, но слънцето скоро я прогони. Следъ обядъ неприятеля непрекъснато стрѣля, но ние имахме заповѣдъ да не се сбаждаме, защото очаквахме благополученъ миръ.

25 февруари

Вчера снѣга се топеше, а днесъ вакъ наду бузи северняка. Това време прилича на турския дослукъ.

Сърбите налучкватъ целята и по тая причина турцитъ усилено стрѣлятъ. Забелѣзва се голѣмо движение въ Одринъ.

26 февруари

Орждеенъ огњъ и отъ дветѣ страни, който особено се засили следъ обядъ. Имаме двама ранени: единъ убитъ нашитъ и единъ отъ 2-а батарея.

27 февруари

Днесъ огњя е слабъ. Ходихме съ конетъ за плѣва въ с. Клисели. Видяхме старитѣ квартири и стори ни се, че видяхме стари бойни другари.

Отъ примирието до сега конетъ се издръжатъ отъ с. Клисели съ плѣва, вмѣсто сѣно и съ пшеница, вмѣсто ечмикъ.

28 февруари

Днесъ докараха 27 плѣнници. Напоследъкъ всѣки денъ докарватъ по 10—20 души. Привечеръ имаше слабъ огњъ, който продължи и презъ нощта.

1 мартъ

Хубавъ, топълъ пролѣтенъ денъ. Колко е весело въ такова време следъ ония убийствени студове. Баба Марта се смие, но . . . орждията плачать. Цѣлъ денъ ураганенъ огњъ, който завърши съ голѣма печаль за насъ — 12 войника отъ 8-а рота на 51 полкъ убити.

2 мартъ

Ходихме за снаряди въ с. Ени-кьой. Чуваше се стрѣлба само къмъ източния секторъ, кѫдето бѣ 10 полкъ.

3 мартъ

По обядъ се почна стрѣлба по нашия секторъ, но на бързо спрѣ. Пусна се слухъ за щурмуването на Одринъ. Всички коментираме новината по свое му: един сж за атаку-

ването на Одринъ, други казватъ, че това би било едно явно излагане на нашите войски, и предпочитатъ съ години да го държимъ въ обсада, но да се избъгне атакуването. Говорѣше се, че Одринъ е първокласна крепост и България ще си счупи главата, защото Одринъ билъ непревземаемъ. Дали ще даде Богъ да се поздравимъ тамъ между всичкитъ минарета на Султанъ-Селимъ.

Правятъ се приготовления за атаката.

4 мартъ

Днесъ дойде въ с. Татаръ-къой пом. главнокомандуващия г-нъ генералъ Савовъ, който има съвещание съ генералитът дивизионни и бригадни началници. Издадоха заповѣдъ че атака на Одринъ нѣма да има понеже тамъ имало епидемия.

Сражения нѣма. Докаранитъ пленици ни съобщиха, че на 1 мартъ нашата и 9-а батарея имъ нанесли голѣмо поражение: пехотата имъ напуснала окопите. Унищожили сме нѣколко батареи съ хората заедно.

5 мартъ

Излѣзохме на бивакъ на изтокъ отъ селото. Стрѣлба нѣма.

7 мартъ

На сѫщия бивакъ сме. Днесъ дойде отъ Америка Рачо Ст. Гановъ отъ с. Скобелово, Казанлъшко. Работилъ въ гр. Гранитъ-Сите, северна Америка. Дойдоха и отъ южна Америка Дечо Коевъ и Стефанъ Колевъ отъ с. Голѣмо-село, Казандъшко. Тѣ ни разправяватъ, че съ голѣмитъ си подвизи българския воинъ е очудило свѣта. По-рано даже България не е била известна на американците, а днесъ американеца когато ималъ само едно българско, копче на дрехата си, се гордѣелъ. Когато българи вървѣли изъ улицитъ, американците давали изразъ на почитанието си къмъ българите съ ставане на крака и сваляне шапки и пр. Даже и голѣмцитъ въ Америка гледали съ почит и симпатия. Тая рѣзка и вне, запна промѣна въ отношенията на американците къмъ българите подсказала на тия трима българи, че въ родината имъ става нѣщо необикновенно, нѣщо велико. И тѣ напуснали Америка, за да дойдатъ въ родината си и сподѣлятъ съ свойтъ родни братя славата и страданието на тоя чутовенъ подвигъ. И наистина това е рѣдка слава. Малката България, до вчерашна робия, не отърсила се още отъ ръждата на петвѣковнитъ вериги, за 40 дни разгроми великата Отоман-

ска империя и геройската ѝ армия днес се мие на три морета: черно, мраморно и бъло море.

8 мартъ

Мъгливо, но топло време. Орднейната стрѣлба къмъ източния секторъ продължава.

10 мартъ

Отъ вчера стрѣлбата се засили, а днесъ непрекъснато валятъ снаряди.

11 мартъ

Въ 1 часа следъ обѣдъ се почна бомбардировка на всички редути. Това бъше непрекъснатъ и неописуемъ трѣсъкъ затова го и нарекоха „барабаненъ огънъ.“ Земята треперѣше подъ краката ни.

Въ 11 часа презъ нощта се премѣстихме до „Карталь-тепе“ на мѣстото на 9-а батарея. Въ 3 часа пехотнитѣ части почнаха настѫпленietо. И започна нѣщо демоническо ... За да си представи човѣкъ какъвъ невъобразимъ ураганъ се разрази, трѣбваше да чуе команда на единъ руски офицеръ отъ нашия полкъ: „по една ракла бѣрзо!“ . . .

12 мартъ

Огънътъ и настѫпленietо продължаватъ въ сѫщия темпъ. Къмъ 2 часа следъ обѣдъ малко затихна, но скоро се разпали съ по-голѣма сила и навакса загубеното. Къмъ вечерта артилерийския огънъ намали, но се чуха пушки, за-тракаха и картечниците като Ѣѣркели, когато тракатъ съ човките си, или като квачки, когато свикватъ пѣлавите си пиленца на богатъ пиръ. И ние ще имаме сега пиръ . . . и орлите ще иматъ . . . Но ето, че и артилерийския огънъ се засили, особено на южния и западния сектори. Постоянно на телефона се чуваше гласа на началникъ армията г-нъ генералъ Ивановъ, който викаше високо: „огънъ, огънъ, ба-рабаненъ огънъ, за да може източния секторъ да настѫпи.“ И наистина ние ангажирахме много неприятелската войска, която не можа да се изтегли и прехвърли къмъ източния секторъ. И пехотнитѣ части завзеха „Памукъ-дере.“

30 полкъ не можа да настѫпи. Той заемаше дѣсното крило край марица, 51 полкъ — центъра, а 12 Балкански полкъ — лѣвото крило край Арда.

Презъ нощта огънътъ продължи съ сѫщата ураганна сила по цѣлата линия.

13 мартъ

Сутринта въ 9 часа 12 Балкански полкъ превзе с. Чурекъ и настяпни къмъ „Токатъ баиръ“, гдето неприятеля най-упорито се държеше още. Бѣха напреднали и другите полкове—30 и 51-и се съсредоточиха къмъ „Токатъ-баиръ.“ А по източния секторъ 11 дивизия бѣ заела главните крепости и бѣше близо до града.

Въ града високо се издигна бѣлъ димъ. Въпреки бѣха бомбардирали нѣкой складъ съ муниции. Силенъ гръмъ разтърси въздуха.

Къмъ 10 часа на гарата забиха бѣлъ флагъ. Шукри паша се предаваше. Въ сѫщия моментъ турски хаскеръ на „Токатъ-баиръ“ вдигаше ръце и се предаваше.

Единъ офицеръ отъ гаубичната батарея поздрави войниците си съ велика победа.

Нашата радостъ бѣ неописуема въ този великъ ментъ. Най-после, следъ толкова много кръвь и мъки, невъзможното стана фактъ—паднаха непревземаемите Одрински крепости и Одринъ е нашъ!

Закачихме ордията и потеглихме победоносно къмъ града. Щомъ излезохме на височината, предъ насъ се откри равното Одринското поле съ черничевите си и зеленчуко-ви градини, заградено се височини като съ венецъ; виждатъ се многобройните фордове по тѣхъ, кѫдето зловещо зеять дулата на грамадните имъ ордия, заглъхнали вече. Нашиятъ пехотни части въ гъсти колони навлизатъ въ гарата Кара-ачъ и с. Демирденъ до нея. Слѣзохме до „Памукъ-дере“ въ едно не бетонирано укрепление, което обстрѣлавше нашата батарея. Потресаща картина: разкъсани трупове на турски воиници, откъснати ръце, крака, глави . . . и всички тия останки потънали въ блато отъ кръвь. Нашиятъ огънь тукъ е билъ твърде ефикасенъ.

Слизаме въ равното поле. Сочна зелена трѣва покрива полето като килимъ, а по него въ разнообразни по видъ и нальгали върху алени губерчета и заспали веченъ сънъ геройте, които изпълниха отечествения си дѣлгъ.

Въ 12 часа и ние стигнахме до с. Демирдѣшъ и се установихме на бивакъ между селото и гарата Кара-ачъ до казармите, които бѣха бомбардирали и горѣха. Ходихме да видимъ и бетонираните фордове. Нѣкои отъ тѣхъ бѣха разрушени, както и телените мрежи предъ тѣхъ; а почвата около тѣхъ бѣ дѣлбоко разорана. Разрушена е сѫщо и дековилната линия, която обслужваше фордовете. Хубава лютница сѫ яли турцитъ тукъ.

Една бетонна стена се съборила отъ експлозия на снардъ и затисната единъ турски войникъ до кръста. Въ джеба на куртката на тоя нещастникъ намърихъ една табакера въ която се оказа . . . едно женско ухо съ дупка за обеща! Какви звѣрства сѫ вършили тия проклети червенокапци!

А единъ турски войникъ не иска да се предаде, следъ като всички се предадаха. Застанаъ задъ една върба, продължава да стреля и убива наши войници. Изстрѣлялъ цѣли сандъци патрони и не спрѣ стрелбата, докато нѣколко наши щика го не вдигнаха въ въздуха.

На всѣкїде около насъ сѫ разхвѣрляни счупени и здрави пушки, други складигани на камари и горени; грамадни складове на оръжие и други военни материали сѫ на наше разположение.

Ходихъ въ 10 Родопски полкъ при братъ ми, който бѣше на бивакъ до р. Тунджа, северно отъ града. Намѣрихъ го живъ и здравъ. Привеждаше въ известността ротата, тѣ като началниците бѣха избити и ранени. Дадехме си среща на гарата за вечерята.

Пѣтуването ни е лесно: турцитѣ ни возятъ бесплатно съ луксозни брички на гдето пожелаемъ. Разглеждамъ града, като го крѣстосвамъ по всички посоки. Той започва да се пробужда: тукъ тамъ вече се отварятъ кепенци на дюкяните и се излага стока за проданъ. Само „Али паша“ чаршия още е пуста. Отзовахъ се и въ двора на прочутата джамия „Султанъ Селимъ“. Великолепна архитектура, каквато другаде не съмъ видялъ. Вътре разксша е неописуемъ. Само кандила има цѣлъ вагонъ. А тамъ има две огромни свещи, които щели да изгорятъ, когато свѣта се свѣрши. Четиритѣхъ тѣнки и стройни минарета съ по три викала високо се издигатъ и, сѣкашъ, забиватъ върхове въ ясното синьо небе. Качихъ се на северо-западното отъ тѣхъ, което има 360 стъпала. Гледката отъ тука е вълшебна. Одринъ, като черна птица е кацналъ върху тритѣ рѣки — Арда, Марица и Тунджа — и смучи благодатната имъ влаги; тукъ-тамъ се очертаватъ красиви върбалаци и сѣнчести поляни, като приказни кѫтчета отъ нѣкаква вълшебна земя. Тукъ нѣкога въ топли лѣтни исчи подъ матсия блѣсъкъ на кървавъ полумесецъ и подъ ритмичните звуци на искетни дѣарета, разбулени ханъи въ дивенъ танцъ сѫ вършили бѣломѣдни крѣшни спаги предъ разпалениетъ взори на бѣловласи аги съ бурмалия чауми, които потрѣпватъ въ безсилно желание, намѣраки последниятъ утѣха въ краси вигъ си наргилета . . .

Но днесъ полумесеца падна въ прахътъ. И гордий лѣвъ съ златна грива царува надъ четиритѣхъ минарета на Султанъ Селимъ.

Днесъ се събирайтъ въ ички турски оръдия предъ гарата въ дълги паркове и всички всенни материали се привеждатъ въ известностъ.

Въ 7 часа на гарата се срещнахъ съ братъ си съ 10 Р. полкъ, както си бѣхме обещали. Отбихме се въ едно кафе на десетъ моменътъ кой какъ е пречаралъ войната, какво е патилъ. Въ този моментъ кафеето ненадейно влиза по-стария братъ и се събираме три мата братя здрави и живи. Прегърнахме се тримата братя и радостни сълзи бликнаха отъ очите ни.